

Hayek ve Sol**

Andrew GAMBLE*

Hayek yirminci yüzyılın en büyük düşünürlerinden biridir, ama soldaki entellektüeller arasında her zaman onun başarılarını ihmal etmek veya küçültmek yönünde bir eğilim olagelmıştır. Hayek, enerjisini sosyalizme karşı bir haçlı seferi sürdürmeye veya modası geçmiş bir inancı, ekonomik liberalizmi yeniden canlandırma çabalarına harcayan, sağcı bir ideolog olarak çoğunlukla göz ardı edildi. Argümanları çoğunlukla abartılı ve polemige yönelik olarak kabul edildi.

Hayek'in kariyeri

Hayek'in şöhreti, 1931 yılında London School of Economics (LSE)'de öğretim görevlisi olmak üzere İngiltere'ye geldiği zaman yayılmaya başladı. Gelir gelmez Büyük Çöküş'ün sebepleri ve bu çöküşten kurtulmak için yapılması gerekenler üzerine yapılan bir tartışmaya müdahil oldu. Lionel Robbins'ın onu işe almasındaki etkenlerden biri de o sıralar yeni yeni gelişen bir uzmanlık olan ekonomide Keynes'in ve Cambridge'in nüfuzuna karşı koymaya yardımcı olmasıydı. Hayek'in 1931 yılında LSE'deki "Fiyatlar ve Üretim" (Prices and Production) derslerinde ortaya koyduğu tavrın politik yansımaları 1932'de basılan

*Prof. Dr., Sheffield Üniversitesi, Siyaset Bilimi.

Yaklaşan Güç Mücadelesi (The Coming Struggle for Power) ve 1934'de basılan *Kapitalist Krizin Doğası* (Nature of Capitalist Crisis) adlı eserlerinde ona geniş yer ayırarak Hayek'in daha çok farkedilmesini sağlayan John Strachey tarafından hemen saptandı. Strachey, Çöküş sonrasında ekonomistlerin iki kampa bölündüğünü öne sürdü: Serbest piyasa sistemine geri donulmesini isteyenler ve merkezi planlama taraftarları. Merkezi planlamayı savunuların lideri olarak Keynes'i, serbest piyasa sistemine geri donulmesi gerektiğini savunuların lideri olarak da Hayek'i gördü. Strachey'e göre bu iki pozisyon, kapitalizmin, aralarından birini seçmesi gereken, ama her iki uygulama da kapitalizmin temellerini tahrip edeceği için bu seçimin sonuçlarını goze alamayacağı iki alternatifini temsil ediyorlardı. Strachey, Hayek'in mantığının hatasız olduğunu, onun kapitalizmin işleyişine ve kapitalizmi tekrar sağlığına kavuşturmak için yapılması gerekenlere bütünüyle vakıf olduğunu, ama aynı zamanda, önerdiği politikaların uygulanmasının imkansız olduğunu düşünüyordu. Hayek'e göre Çöküş'ün sebebi kâr oranlarının az olmasıydı. Kâr oranlarını arttırmak için maaşlarla beraber tüm fiyatların, yatırım yapmanın tekrar kârlı olabileceği bir orana çekilmesi gerekliydi. Piyasanın işleyişinin onun-
deki engeller tereddütsüz kaldırılmalıydı. E-

konomiye yeniden sağlam temeller üzerine o-
turtabilmek için işsizlik, iflaslar ve yaşam
standartlarında düşüş gibi kısa dönemli acılara
katlanmak gerekiyordu. Strachey, Hayek'in ka-
pitalizmin işleyişi hakkındaki gerçekçiliğini
takdir etmekle beraber, onu politik açıdan de-
neyimsiz buluyordu; böyle bir politika, uygu-
lanırsa, kapitalizmin bütün politik meşruiyeti-
ni kaybetmesine yol açabilirdi.

Strachey'in, ekonomik görüşlerini yorum-
layarak ona kazandırdığı şöhrete rağmen Ha-
yek, 1930'lar boyunca profesyonel bir ekono-
mist olarak sessizce çalıştı. Keynes ve
Straffa'yla parasal teori üzerine tartışmalara
katıldı. 1936'da sosyalist bir ekonomide ras-
yonel hesaplamanın mümkün olup olmadığı
sorusuna cevap veren, ekonomide hesaplama
tartışmasının onde gelen makalelerinin top-
landığı *Kollektivist Ekonomik Planlama*'yı
(Collectivist Economic Planning) yayına
hazırladı. Hayek'in üzerinde önemli bir en-
tellektüel etkisi olan Ludwig Von Mises, Vi-
yana'da 1920 yılında, rasyonel hesaplama ve
ekonomik verimlilik anlamında, sosyalizmin
imkansız olduğunu öne süren bir makale ya-
yınlanmıştı.¹ Bu meydan okumaya cevap, 30'lu
yıllarda Oscar Lange, Abba Lerner ve H.D.
Dickinson'dan geldi. Avusturya okulunun bir
üyesi olarak bu tartışmaya iştiraki, kollek-
tizmin bütün çeşitlerine karşı çıkan liberal
bir ekonomist olarak ününü pekiştirmekle be-
raber, Hayek akademik çevrelerde genelde
para ve sermaye üzerine teorik çalışmalarıyla
tanınmaya devam etti.

Hayek 1930'larda ekonomistler ve en az
onlar kadar Keynes tarafından da, Keynes'in
başta gelen entellektüel eleştirisini yapan kişi
olarak kabul edildi. Bu yüzden Hayek'in, *İs-
tihadam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*
(General Theory of Employment, Interest and
Money) adlı Keynesyen devrimi başlatan ve
ekonomi bilimini dönüştüren Keynes'in kitabı
hakkında kamuoyu önünde tepki vermemesi

bir sürpriz oldu. Hayek daha sonra bu sessi-
zliğini, *Genel Teori*'ye eleştiri getirerek -
Keynes'in kendisinin bile sonradan fikrini
değiştirmesi ve Hayek'in iddiasına göre, daha
önce de yaptığı gibi hayli değişik bir teori
geliştirmesi muhtemel bir konuda enerjisini
harcamak konusunda kararsız kalması ve aynı
zamanda *Genel Teori* kitabının öne sürdüğü
makro-ekonomi konularına donmeye hiç de
olumlu bakmamasıyla açıkladı.²

Hayek'in Keynes'e karşı bu tepkisizliği,
Keynesyen devrim Atlantik'in iki yakasında
da genç ekonomistlerden birçok taraftar
bulurken, 1930'larda geliştirdiği kendi pro-
gramının ekonomi disiplininin genel gidi-
şatına göre giderek marjinal kalmasına yol aç-
tı. LSE'deki en parlak genç ekonomistler,
Kaldor ve Durbin ve hatta Hicks de dahil ol-
mak üzere, Keynes'in tarafına geçtiler. Ma-
mafih, Hayek'in kariyeri yeni bir dramatik de-
ğişime sahne olmak üzereydi. Savaş sırasında
LSE'den ayrılan ve entellektüel hayatı kesinti-
ye uğrayan Hayek, *Kolelik Yolu*'nu (The Road
to Serfdom) yazmaya koyuldu. 1944'te, Ha-
yek 45 yaşındayken basılan kitap, kısmen, üs-
tünde geniş konsensusa varılan devlet müda-
halesi ve kontrolü fikriyatına güçlü bir sal-
dırdı bulduğu için büyük ses getirdi. Ha-
yek'e göre bu kitap kendi ciddi akademik ça-
lışmalarından sadece geçici bir sapmaydı; fa-
kat kitabın başarısı kendisine hem olumsuz bir
şöhret hem de kamuoyunda tanınma getirdi ki,
bu iki etken de meslekdaşları arasında say-
gınlığına gölge düşürürken önüne yeni fırsat-
lar açtı. Hayek hayatının ikinci yarısını klasik
liberalizmi yeniden canlandırmak amacını ta-
şıyan projelerle (Mont Pelerin Society ve The
Institute of Economic Affairs gibi) ve klasik
liberalizmin prensiplerini yeniden gündeme
getirmekle geçirdi.³ İkinci uğraşısı iki büyük
eser yarattı: *Özgürlüğün Anayasası* (The
Constitution of Liberty; 1960) ve *Hukuk,
Yasama ve Özgürlük* (Law, Legislation and
Liberty; 1973-79).

Hayek, 1950'ler ve 60'lar boyunca gözden kayboldu. Fakat 1970'lerde ve 80'lerde, içlerinden bazılarının Hayek'i ilham kaynakları olarak tanıttığı, Yeni Sağ ile olan birlikteliği ve kendisini Onur Dostu (Companion of Honor) ilan eden Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi muhafazakar politikacılar üzerindeki etkisi yüzünden kötü şöhretini daha da arttırdı. 1970'lerin başlarında, her ne kadar artık camia tarafından ekonomi disiplininin alışılmamış konularıyla uğraşan birisi olarak kabul edilmese de Nobel Ekonomi ödülüne layık görüldü.

Hayek, Yeni Sağ tarafından bir simge yağıldıysa da, diğer entellektüellerin çoğu tarafından ilgisizlik veya düşmanlıkla karşılanmaya devam edildi. Ekonomi disiplini, onun Keynes ile olan entellektüel tartışmayı kaybettiği için 1940'larda ekonomi disiplini terkettiği ve Avusturya Okulu'nun üyelerinin bir çoğu gibi, ekonomi anlayışının artık ekonomiyle ilgisi kalmayan bir paradigmaya bağlı kaldığı çoğunlukla öne sürülen görüş oldu. Merkezi planlama ve devlet müdahalesinin her şekline karşı *Kölelik Yolu*'nda yaptığı polemik, ve kapitalizmle sosyalizm arasında bir orta yol bulunamayacağı, en ufak dozlardaki devlet müdahalesinin bile bir toplumu totaliterizme itebileceği yönündeki uyarısı yüzünden sosyal ve politik teoride kötülendi.

Hayek'in *Kölelik Yolu*'nu yazdığı zamanlarda merkezi planlamaya olan coşku en yüksek noktasındaydı. Hayek'e olan tepki ise, hem sert hem de onu afaret etmek yönünde oldu. Churchill 1945 genel seçimlerinin kampanyasında İşçi Partisine karşı, partinin meşhur hırçınlığıyla cevap verdiği, Hayek'in "Nazizim'in sosyalizmin mantığı sonucu olduğu" tezini kullandı. Herman Finer ve Barbara Wooton *Kölelik Yolu*'na cevap mahiyetinde kitaplar yazdılar; Keynes, *Kölelik Yolu*'nu okuduktan sonra, Hayek'e, hem, kitabın bünyesinde barındırdığı değerleri öven,

hem de Hayek'in politik gerçekçiliğini ve devlet müdahalesi ile merkezi planlama hakkındaki korkularını sorgulayan uzun bir mektup gönderdi.⁴

1950'lerde Batı kapitalizminin devletin vesayetindeki piyasa ekonomisi sistemlerinin başarısı o kadar çarpıcı oldu ki, Hayek Tony Crosland gibi onun tahminlerinin ne kadar yanlış çıktığına işaret eden sosyal demokratlar için kolay bir hedef oldu.⁵ 1960'la birlikte *Özgürlüğün Anayasası* (The Constitution of Liberty) çıktığında Hayek geniş ölçüde umutsuz bir amacı, ekonomik laissez-faire ve minimal devlet gibi yirminci yüzyılın ortasındaki endüstrileşmiş ülkelerin içinde buldukları durumla artık ilgisi kalmamış olan bir doktrini yeniden canlandırmakla iştigal eden biri olarak kabul ediliyordu. George Lichtheim, G.A. Arnold takma adıyla, şöyle yazmıştı:

Bu hacimli eser, liberal doktrinin iç mantığını -bireyciliğin modern toplumun hayati gereksinimleriyle bağdaşmaz olduğunu- hiç sakınmadan göstermesiyle, hem siyaset felsefecilerine vaktinde (yapılmış) bir uyarı olarak hem de bir efsaneye adanmış etkileyici bir abide olarak durmaktadır.⁶

Daha önce Seymour Martin Lipset, Milan Kongresinde, Hayek'in, delegeleri özgürlüğü kurtarmaya değil de gommeye istekli olmakla suçlayıp, çoğundan nasıl ayrıldığını yazmıştı. Hayek'in özgürlüğün kolektivizmin yayılmasından dolayı doğrudan bir tehlike altında olduğuna dair uyarıları dikkate alınmadı.⁷

1970'ler ve 80'lerde neo-liberal politikalar moda ve etkili olduğunda Hayek'in daha önce alakasız bulunan görüşlerinin isabeti teslim edilmek zorunda kalındı. Fakat fikirleri, onun tarafına geçenler dışında çok az kişi tarafından anlaşıldı ve kabul gördü. Hayek, Yeni Sağ'ın, politik projelerini tanımlamaya ve onlara meşruiyet kazandırmaya yardımcı olması için, çeşitli politik ve ekonomik ortamlarda alınıp kul-

lanılan reaksiyoner fikirleri pazarlayan bir ideolog olarak görülmeye devam edildi.

Anti-rasyonalizm

Hayek'in bir ideolog olarak şöhretini anlamak zor değil. Zamanının ve enerjisinin büyük kısmını ideolojik rakiplerine karşı giriştiği polemiklere harcadı. Dünyayı Smith, Constant, Tocqueville ve Acton'un öncüsü olduğu hakiki liberalizmi vurgulayan ve bu liberalizmin, Bentham, Mill ve Yeni Liberaller'in sahte liberalizmiyle zıtlıklarını yansıtan, basitleştirilmiş kavramlarla tasavvur etti. Hayek'in başlıca sosyal ve politik eserlerinden çok azı kendisinin ideolojik bağlılıklarından ve tarafgirliğinden masundur. Ne var ki, Hayek'te sadece ideolojik söylemlerden çok daha fazlasını bulabiliriz. Fikirlerinin çoğu bir hayli zengindir ve onun kendine özgü belirli duyarlılıklarının ötesine uzanır. Hayek'in önemi, farkedip ortaya çıkardığı problemlerde ve onlar üzerinde çalışabilmek için geliştirdiği ortodoks olmayan metodlar ve kavramlardadır. Araştırmasının sınırı çalışmalarına koyduğu ideolojik sınırlardır. Fakat çalışmalarına ideolojik sınırlar koyması yüzünden, Hayek'in kendi ideolojik eğilimlerini paylaşmayan herhangi birine öğretecek bir şeyi olmadığını düşünmek bir hata olur.

Son yıllarda Hayek, hem 1930'larda geliştirdiği düşüncelerinin, günümüzde ekonomistleri meşgul eden problemlere yönelik literatürün ana hatlarını çizdiğinin farkedildiği ekonomide; hem de, kendisinin evrim ve kendiliğinden gelişen düzen fikriyatına olan ilginin yeniden arttığı sosyoloji ve politikada; hepsinden önemlisi, geliştirdiği bilgi teorisi ve bu teorinin kamuya yönelik politikalara yansımalarıyla daha geniş bir çevrenin ilgisini çekmeye başladı.⁸ Her büyük düşünür gibi Hayek'in çalışmalarında da bir çok gerilim noktası ve çözülmeyen problemler var. Daha ideolojik olan çalışmalarında bu noktaları

yumuşatmış olsa da, bu gerilim noktalarının farkında olmasından dolayıdır ki, çalışmalarını derinleştirmiştir.

Hayek'in en önemli katkılarından biri Mandeville, Hume ve -Adam Smith, Adam Ferguson gibi- İskoç politik ekonomistlerin şüpheli, anti-rasyonalist geleneğini canlandırmak, sosyal evrimi ve toplumsal değişimi anlamak için anti-rasyonalist kavramların öneminde ısrar etmek oldu. Bu gelenek toplumsal düzenin nasıl yaratıldığını, nasıl korunduğunu anlamak için belirli bir metod önerir: Düzen tek tek bireylerin etkileşimleri sonucu spontane olarak oluşur. Dil, hukuk ve piyasa gibi önemli işlevleri haiz kurumlar böylelikle gelişir. Onlar birisi tarafından tasarlanmış olmayıp, planlanmamış ve ongorülmemiş bir biçimde ortaya çıkarlar. Bir kere teessüs edince, toplumsal etkileşimi koordine ederler ve başka bir çok kurumun gelişmesine imkan verirler.

Hayek bütün eserlerinde, sosyal bilimlerde yirminci yüzyılda gelişen, toplum ve toplumsal değişim üzerine yapılan çalışmalarda kurucu rasyonalist mantığa haddinden fazla önem atfeden anlayışa saldırdı. Kurucu mantık sadece rasyonel olarak tasarlanan, kurgulanan değişimlerin etkili olabileceğini savundu. Öyle ki, kendiliğinden gelişecek evrime güvenmek, sonuçları, doğası itibariyle akıl yoluyla kurgulanan değişimden daha yetersiz olan duyarsız ve anarşik sosyal kuvvetlere bel bağlamak anlamına gelecekti. Böylece, bugün bile sosyal bilimcilerin toplumsal yaşam ve düzen problemi üzerine düşünürken üzerlerinde büyük etkisi olduğu gözlenen tek-nokratik ve sosyal mühendislik yaklaşımı kurulmuş oldu.

Hayek'in piyasanın kendiliğinden doğan düzeni için kullandığı kelime, anlam itibariyle bireylerin kendi çıkar ve planlarına göre şekillenerek birbirini takip eden karşılıklı etkileşimlerine (mübadelelerine) göre kendini

uyarlayan bir düzen demek olan "katalaksi" (catalaxy)'dir. Bu terim, bütün kendiliğinden düzenleri de kapsayacak şekilde daha da genelleştirilerek kullanılabilir. "Katalaksi"ler mükemmel değildir: Hayek bir katalaksinin, hiçbir bireyin durumunun, diğer bir bireyin durumunu kötüleştirmeden iyileştirilemeyeceği, -ekonomistlerin anladığı Pareto Optimalitesi- anlamında bir denge sağlayabileceğini ileri sürmez. Onun yerine bir katalaksinin toplumun koordinasyonu için rakipsiz ve sosyal planlama yoluyla taklit edilemeyecek bir düzen sağladığını savunur.

Hayek'in kendiliğinden gelişen düzen için kullandığı bir başka kelime de 'kozmoz' (cosmos)'dur. Bilinçli eylemlerle kurulan veya planlanan bir düzene ise 'taksis' (taxis) der. Hayek, belirli merkezlerden gelen -ki bu merkezlerin en önemlisi devlettir- emirlerin ve direktiflerin gerekliliğini tartışmaz; ama katalaksilere öncelik verir. Politik zorunluluk, katalaksilerin etkili olabilmesine ve gelişmelerini devam ettirmelerine öncelik tanınmasıdır. Eğer katalaksiler engellenir veya bastırılırlarsa sonuç büyük olasılıkla geniş bir ölçekte toplumsal dengelerin yerinden oynaması olacaktır. Modern toplumlar kadar karmaşıklaşmış toplumların koordinasyonu ağırlıklı olarak katalaksilere dayanır.

Özellikle olgunluk dönemlerinde Hayek'te katalaksilerin doğal (natural) oldukları, o yüzden müdahaleye maruz kalmamaları gerektiği görüşüne rastlarız. Kendiliğinden gelişen her oluşum korunmalı, geliştirilmeli ve serbestçe gelişmelerinin önündeki bütün engeller kaldırılmalıdır. Hayek'in bu muhafazakar eğilimi, *Ozgürlüğün Anayasası* (The Constitution of Liberty)'ndaki, mevcut sosyal düzenlemeleri açık-seçik kriterlere göre değerlendirip, gerekli olan yerlerde reformlar ve değişiklikler önermeye istekli oluşuyla çelişiyor. Evrimci görüş katalaksilerin iyileştirilemeyeceğini ima ediyor. Fakat Hayek'in kendi

kavramlarında veya anti-rasyonalist gelenek içinde bu savı destekleyen bir görüş yok. Hayek'te, anti-rasyonalist irrasyonalist anlamına gelmiyor, veya bir laissez faire savunusu içermiyor. Sadece varolan katalaksilerden kazanılabilecek deneyimlere hiç önem vermeden, daha çok bürokrasi kullanarak yeni kurumlar oluşturma çabalarına mani oluyor. Planlamaya engel olmuyor, fakat etkili planlama yapabilmek için katalaksilerden istifade etmek gerektiğini, onları tasfiye etmek yerine onlarla çalışmanın gerekliliğini vurguluyor.

Yirminci yüzyıl boyunca bir çok sosyalist planlamacı düşünce, sonuçları kendiliğinden gelişen bir düzenden daha üstün olan bir düzenin, akıl yoluyla tasarlanabileceğini varsaydı. Fakat bu varsayımı söz konusu "üstün" düzeni tasarlayanların bu görevi yerine getirebilmek için yeterli bilgiye sahip olduklarını ima ediyor. Hayek'in en önemli katkısı, neden bu bilgiye sahip olunamayacağına dair teorik argumanıdır.

Bilgi

Hayek'in anti-rasyonalist geleneğe yaptığı en önemli katkı, geliştirdiği bilgi teorisiidir. Bu teorinin izleri, Hayek'in ekonomide hesaplama tartışmasına katılmasıyla beraber yazmaya koyulduğu, *Economica*'da 1937 yılında yayınlanan "Ekonomi ve Bilgi" makalesine kadar geri gider. Bu tartışmanın konusu Von Mises'in, "bütün mülkiyetin kolektif olduğu bir toplumda rasyonel ekonomik hesaplamanın mümkün olmadığı" tezinde haklı olup olmadığı idi. Lange ve diğerleri, bir hayli ikna edici şekilde, bir merkezi planlama kurulunun standart neo-klasik metotlar yardımıyla fiyatları kullanarak kaynakları tahsis edebileceğini, üretici ve tüketicilere yönlendirici sinyaller sağlayabileceğini ve bütün bunları, prensipte, başıboş (unregulated) piyasadan daha iyi yapabileceğini gösterdiler.

Hayek, von Mises'le de Lange'la da hem-

fikir olmamak durumunda oldu. Çünkü iki taraf da prensipte, eksiksiz bilgiye sahip olunabileceği gibi rasyonalist öncüllerden hareket ediyorlardı. Hayek eksiksiz bilginin hiçbir zaman varolmadığını ve ekonominin veya toplumun herhangi bir katmanının nasıl işlediğini anlamak için bilginin parçalı, dağınık ve değişik noktalarda yoğunlaşmış olduğu varsayımından hareket etmek gerektiğini göstererek bu savı alt üst etti. Lange'ın merkezi planlama kurulu, umulduğu gibi işlemeyecek kurucu rasyonalist bir kurumdur. Çünkü planlayıcılar fiyatları belirlemek için, ancak bireylerin karşılıklı, sayısız ve sürekli etkileşimleri ve bu etkileşimlerin ardından kendi plan ve hesaplarını uyarlamaları sonucu ortaya çıkabilen ve fiyatlara çevrilen, lokal birimlerin sahip olduğu bilgi düzeyine hiçbir zaman ulaşamayacaklardır.

Yukarıdaki gibi bir bilgi teorisi vardı sonuçlar açısından bir hayli radikaldir. Merkezi olarak bilinebilecek ve dolayısıyla yapılabılır olan şeylerin kesin sınırları vardır. Hükümetin görevi, piyasa aktörlerinin bilgilerinin tam olarak kullanılabilmesine imkan verecek bir kurumsal çerçevenin teminin sağlanmasıdır. Hükümet etme görevi bilginin bütünüyle işlenebileceği kurumsal yapının kurulmasını gözetmekten ibaret kalır. Böyle bir hükümet etme anlayışı, sosyalist ve liberal gelenekler içinde her zaman otonomiye, ekonomik birimlerin bağımsız olmasını ve merkezi otorite üzerinde sıkı bir denetimi isteyen kesimlerin tezlerini güçlendirir. Dahası, Hayek'in bilgi teorisi sadece hükümet organizasyonuna değil aynı zamanda okulların, hastanelerin ve şirketlerin organizasyonlarına da tesir eder. Bir organizasyonun içindeki kurumlar ve liderlik üzerine değişik şekillerde düşünmemizi sağlar. Hayek'in yaklaşımının mantığı, kendisi her zaman tümüyle benimsemese de, bireylerin sahip olduğu, kendi tecrübelerinin süzgecinden geçmiş "özel" bilginin karar alma süreçlerinde değerlendirilmesini sağlayacak

organizasyonların devamlı reform edilmesi yönündedir. Merkezi karar-alma modelleri çok daha fazla hata yapmaya eğilimli ve bu yüzden hedefleri yakalamada ve refahı maksimize etmede daha az etkindirler.

Birer Keşif Süreci Olarak Piyasalar

Hayek'in ekonomide hesaplama üzerine tezlerinin ikinci bir sonucu da piyasalara birer keşif süreci olarak atfettiği önemdir. Bilgi eksik olduğuna ve denge yönünde bir eğilimde bulunmadığına göre, ekonominin ve toplumun durağan olmaması için bazı bireyler diğerlerinin neler istediklerini öğrenmek üzere faaliyet eğilimli olmak durumundadırlar. Yeni talepleri, ürünleri, yeni koordinasyon şekillerini ve ortak-faaliyet türlerini keşfedecek girişimcileri destekleyen kurumların hayati bir rolü vardır. Kollektivist düşüncede merkezde toplanan bilgi ve yönetime verilen önem, yukarıda değinilen faaliyet-eğilimli girişimcilerin rolünün azımsanmasına yol açmıştır.

Bütün katalaksiler birer keşif sürecidirler ve düzgün işlemek için yeni fikirleri uygulayan ve risk alan faal-ruhlular girişimcilere ihtiyaçlar duyarlar. Problem, mevcut katalaksilerin olabildiği kadar açık ve esnek olmalarının nasıl sağlanacağıdır. Büyük güç, servet ve statü dengesizlikleri katalaksilerin sağladığı verilerin olması gerekenden daha katı ve zor ulaşılabilen -etkilenebilen- türden olmaları sonucunu doğurur. Hayek'in bu düşüncesi eşitlikçi bir etki yaratıyor. Fakat Hayek piyasanın sonuçlarının her zaman büyük ölçüde eşitlikçi olmayacağını savunmuştur. Sosyal adalet adına yeniden dağıtımcılığa kesinlikle karşıydı. Ne var ki kendi düşüncesi içinde, daha esnek ve dinamik bir toplum oluşturmak ve bireylerin piyasa sistemine tamamen katılması, kendileri için sorumluluk almaları ve kendi kendilerine yetebilmeyi öğrenebilmeleri için, gücün ve mülkiyet haklarının yeniden dağıtılmasının güçlü sebepleri mevcuttur.

Hükümet

Bütün problemlerin çözümü için katalaksilere güvenilemez. Hükümetlere önemli bir yönlendirme görevi düşer. Belirli kriz durumları, kıtlık, savaşlar veya tabii afetler ancak kurulu bir düzenin sağlayabileceği hızlı müdahaleyi gerektirir. Kamusal mallar ve dışsallıklar gibi problemler çoğu zaman katalaksiler içinde halledilemezler ve çözüm için hükümetin doğrudan müdahalesine ihtiyaç duyarlar.

Hayek hükümetin rolünü minimuma indirmek istemişti. Ne var ki, bahsedilmesi çoğu liberteryenin canını sıkan, hükümetin bir rolü olmasının meşru olduğu alanlar da bulunmuştur. Keynes'in *Kölelik Yolu* üzerine yaptığı yorumda yazdığı gibi, burada önemli olan çizginin nereye çekilmesi gerektiğiydi, bir çizgi çekilmesinin gerekip gerekmediği değil. Hayek'in anladığı anlamda bir devlet bile vatandaşlarının bir asgari gelir düzeyini yakalamasına yardımcı olduğu gibi, eğitim, sağlık ve diğer bir çok alanda yükümlülükleri olan devlettir. Hayek'in kaynakların politika yoluyla yeniden dağıtımına karşı sert tavrı katalaksileri kumanda düzenine tercih etmesindedir. Çünkü o, bireylerin istediklerini elde edebilme ihtimalinin katalaksilerde kumanda düzenlerinde olduğundan çok daha fazla olduğuna inanıyordu. Albert Hirschman'ın meşhur ettiği terimlerle Hayek "çıkış"ı (exit) "ses"e (voice) tercih etti. Soldaki entellektüeller ise genellikle "ses"i (voice) "çıkış"a (exit) tercih etmişlerdir. Her iki strateji de, uygulamaları birey üzerinde güç kullanımını sınırlandırdığı için eşitlikçi stratejilerdir. Önemli olan belirli koşullarda hantgisinin daha etkili olduğudur. Hayek'in kendi tercihi bir kenara bırakılabilir; esas mesele, hükümetin, karşılaştığı problemlerle başa çıkmak için hem katalaksilerden hem de kumanda düzenlerinden yararlanmasını ve "çıkış" ve "ses" mekanizmalarını ikisinde de geli-

tirmesini sağlamaktır.

Hayek'in düşüncesi, her ne kadar kendisi bunu öyle saymasa da, ilginç bir sol yönelişle sonuçlanmaktadır. Hayek'in uyarılarını mecbur kılan şartlar yirminci yüzyılda hükümetin ve kamu sektörünün çok büyümesiydi. Fakat bu büyümenin sebepleri çoğunlukla kumanda düzeni yahut dayatılan soyut bir kurgu değil, bir çok değişik gurubun, organizasyonun ve bireyin etkileşiminden mütevellit, evrim geçirmedir. Bu yüzden modern hükümetin kendisi, Hayek'in kavramlarıyla, bir katalaksi, mübadelenin ve karşılıklı bağların oluşturduğu bir orgüdür. Kusursuz değildir, fakat piyasa da kusursuz değildir.

Hükümete yönlendirici olma görevi kalır mı? Evrimci düşünce onu bu kadar etkilemeden önce Hayek hükümetin ifa etmesi gereken faal rolü kabul etmeye bir hayli hazırды. Devletin rolünün tanımlanması konusunda Hayek'in problemi; onun kendi teorisine göre, devletin (hükümetin) maddi sonuçlarla ilgili olarak özel veya üstün herhangi bir bilgiye sahip olduğu iddiasında bulunamamasıdır. Devletin sahip olabileceğini iddia edebileceği bilgi, sosyal sistemin genel özellikleri ile kurumsal değişimin ve gelişmenin genel şartları hakkında bir bilgidir. Bu bilgisini, katalaksilerin mümkün olduğu kadar esnek ve yeniliklere açık olmaları için; bilginin olabildiği kadar çok kişiye erişimini sağlayıp toplum sahına dağılmış olmasının getireceği avantajlardan istifade etmek ve katalaksilere katılımı en yüksek düzeyine getirmek amacıyla, hem kamusal hem de özel sektörlerdeki katalaksilerin gelişimini yönetmek için değerlendirebilir.

Hayek'in önerisi, kendi tasarılarını dayatmadan ve sürecin sonuçlarını belirlemeye çalışmadan kurumsal değişim sürecinin devletin nasıl yardımcı olacağı hakkındaki bir düşünme tarzıdır. Bunun yerine, devlet gelişmenin çerçevesini çizer ve kurumlara izlenebilecek yolları işaret eder. Devlet yeni organizasyon

tipleri oluşturma çabası içinde deneme-yanılma metodu kullanan deneysel bir yaklaşım benimser.

Koordinasyon

Geriye hükümetin bu yazıda önerilen tipte sınırlı müdahalelerde bulunması için bile gerekli olan bilgiyi nereden sağlayabileceği konusu kaldı. Bu bakış açısından, hükümetlerin başarısızlıkları piyasanın başarısızlıklarından daha da yaygın olduğu için, devletin sosyal evrim sürecini yönlendirebilmesine dayanak oluşturabilecek hiçbir uygun pozisyon yoktur. Devlet kendine özgü bir irfan veyahut üstün bir bilgiye sahip olduğunu iddia edemez. Bu, politik sistemin çoğunlukla dayattığı kısa vadeli hesaplardan sıyrılabilen, ve belirli uzun vadeli amaçları takip edebilen vakıflar veya dernekler gibi sivil toplum içindeki belirli organizasyonları güçlendirmek için kullanılacak bir argüman olabilir. Problem, boylesi organizasyonların yeterli bilgi kaynaklarına sahip olmalarının teminidir.

Hayek'in kendi çözümü daha merkezci ve rasyonalistdi. Hayek, irrasyonalist prensiplerine rağmen, kendi ekonomi çalışmalarının toplumsal düzenin işleyişi üzerine objektif olarak doğruluğu kanıtlanabilir olan ve prensiplere dayanan bir politik sistemin temellerini oluşturduğunu öne sürmüştür. Hayek'in bu argümanı, gerçekte, değişik bilgi türleri ve bunların toplumsal sistemin değişik düzeyleriyle nasıl ilişkilendiği hakkındadır. Bir çok problem rasyonel-bilimsel yöntemler kullanılarak tanımlanabilir ve analiz edilebilir. Sorun, içinde sosyal davranışın değişimine imkan veren çözümün seçilmesindedir. Hayek bu probleme, politik araçlarla dayatılan bir rasyonel çözümü kurgulamak üzere, bilimsel yöntemlerin kullanılması eğilimine karşı uyarıda bulunuyor. Bunun yerine en iyi çözümü bulmak için etkileşim süreçlerine ve bir

katalaksinin karşılıklı uyarlanma özelliğine izin vermeyi yeğliyor.

Ne var ki, bu rasyonalist yaklaşımın mantıki sonuçlarından biri de evrimin hiçbir zaman yeterli olmadığıdır. Bir katalaksinin normal işleyişi içinde goze çarpmayan -veya goze çarpsa bile dolaylı yollarla farkedilen- bir çok problem vardır ki, bunlar ancak tanımlanabilirler. Demek ki, Hayek'in piyasa düzeninde bile, şeklinin nasıl olacağını belirtmese de, hükümete müdahalede bulunması için geniş bir alan ve daimi bir rol tanımlanır. Devlet müdahalesi mevcut bir katalaksiden istifade edebilir veya yeni bir katalaksinin oluşması için gerekli şartları hazırlamaya çalışabilir.

Devletin veya başka bir kamu kurumunun yönlendirme kapasitelerini kullanmaya ihtiyaç gösteren problemler için gereken bilginin kaynaklarından biri de ekonomi bilimidir. Hayek'in bu alana da katkı niteliğindeki bir şeyleri vardır. Yukarıda belirtildiği gibi, Hayek'in, bireylerin planlarının nasıl bir ekonomik düzen oluşturacak ve sürdüreceği şekilde koordine edildiği konusuna odaklanan, 1930'lardaki araştırma programına olan ilgi son yıllarda arttı. Soz konusu koordinasyon bireylerin sahip olduğu enformasyon ve bilgi üzerinde kurulur. Bilgi, doğası itibarıyla dağınık ve parçalıdır, dolayısıyla koordinasyon emir-kumanda metoduyla dayatılamaz. Ekonomik birimlerin kendi bireysel planları üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahip olmadıkları piyasalarda, birimler arası eşgüdüm eksikliğinin, ki bütün ekonomik birimler eşgüdüm içinde hareket etseler bundan önemli ölçüde fayda elde edilir, giderek artan örnekleri mevcuttur. Yukarıdakinin aksine, ekonomik birimlerin birden fazla seçeneği olduğu durumlar da diğer bir problem alanını oluştururlar; çünkü mahkumların açmazı durumundan hareketle, bireylerin birbirleriyle eşgüdüm halinde davranmayı seçeceklerinden

emin olamayız. Bir de tutulan yola bağımlılık problemleri vardır ki bu da, toplulukların ve bir bölgenin belirli kurumlara ve teknolojilere kurtulmaları çok zor olacak şekilde kilitlenme durumudur. Bu durumda onları bağılı oldukları kurum ve/veya teknolojilerden ayırmak çok zordur.

Bu türden problem alanlarının tanımlanmış olması çözümlerin de bulunduğunu garanti etmez. Fakat hiç bir yaklaşım bunu garanti edemez. Hayek'in yaklaşımının, herhangi bir hükümet, ama özellikle kendini gücü ve zenginliği daha geniş kesimlere yaymaya adanmış soldaki bir hükümet için avantajı hem mevcut katalaksilerin o anda uğraşmadığı problem alanlarını tanımlamanın yollarını, hem de uzun vadede istikrarlı düzenlerin nasıl kurulabileceğine dair anti-rasyonalist görüşleri sunmasıdır. Hükümetler yönlendirici rollerini yerine getirirlerken katalaksilerin etkin olduğu yapıyı büyük ölçüde dönüştürebilirler; fakat bu dönüşümün detayı ilgilendiren sonuçları, katalaksilerin işleyişi tarafından belirlenmeye bırakılır. Hayek'in bu işleyiş üzerine çalışmaları onu yirminci yüzyılın en önemli ve tartışılan düşün adamlarından biri yaparken, onun düşüncelerini belirli bir ideolojik söylemin taraftarları tarafından hafife alınamayacak kadar önemli kılar.

NOTLAR

1. Tekrar basım: F.A. Hayek, *Collectivist Economic Planning*, Critical Studies on the Possibility of Socialism, London, Routledge, 1955.
 2. Bakınız S. Kresge ve L. Wenar, *Hayek on Hayek*, London, Routledge, 1994.
 3. Hayek'in bu tür liberal temalarla ilgisi üzerine detaylı bir araştırma için bakınız Richard Cockett, *Thinking the Unthinkable: Think Tanks and the Economic Counter-Revolution 1931-1983*, London, Fontana, 1995.
 4. H. Finner, *Road to Reaction*, London, Dobson, 1946; B. Wotton, *Freedom Under Planning*, Londra, Allen & Unwin, 1945; J.M. Keynes, *Collected Writings*, cilt 27, Londra, Macmillan, 1980, s 385.
 5. A. Crossland, *The Future of Socialism*, Londra, Cape, 1956, s 343.
 6. *Twentieth Century*, Ağustos 1960, s. 107.
 7. S.M. Lipset, *Political Man*, Londra, Heinmann, 1960, s 404-405.
 8. Hayek'e olan yeni ilgiyi gösteren yakın tarihli makalelerin toplamı için: J. Birner ve R. Van Zijp, *Hayek, Koordinasyon ve Evrim*, Londra, Routledge, 1994.
- ** *Hayek and the Left*, *The Political Quarterly*, Vol. 67, No. 1, pp. 46-53.

Çeviren: Ataç UNLU